

Illyés Gyula: A reformáció genfi emlékműve előtt

Száznegyvenhárom léptem; ez a hossza
az emlékműnek. Hírnök, ki megölt,
milliók végső tisztelgését hozza,
úgy mentem el a szoborsor előtt.
Kálvin, Knox, Farel, Béza! S bika-fővel
a hadrakelt hit zord hadnagyai,
A Vilmosok! és Coligny és Cromwell
— ők néztek rám — s a szablyás Bocskay!...
Hátrálnom kellett közelükből: mindet
nem fogta össze, csak messzibb tekintet.
Fölhúzódtam a kert felé, a fákig
s lelkemben is hús tárgyilagosságig.
S most mintha ők
álltak volna kaszárnya-számadáson
az én szemem előtt,
feszesen-katonásan
kilépvén éppen akkor
a háttérül kapott nagy szikla-falból
s abból a másik, épp oly teli tömbből,
a mögékük kövesedett időből.
Addig jöhettek, maguk is meredt
kövek a napfénybe, hol nem lehet
szavuk már. Szavuk immár csak a tett,
mely idővel ad magyarázatot!
Holtak, vigyázz-ban állók, szóljatok!

Vagy előbb én beszélhetek?

Kik "ott álltatok, nem tehetve másképp",
mert ez vagy az, de megalkuvás nincsen,
mert a langyosat kiköpi az Isten,
kik után tárgyként marad fenn a szándék,
mennyi az igazság még öklötökben,
mely négy százada oly nagy esküt markolt,
mely kőbe s öröklétbe görcsösödten
tartja ma is a bibliát s a kardot?
Mit adott, melyre fölgerjedt szerelmes
dühével törtetek, a cél, ahogy
elértétek?
Ti kérditek?
S ha nem lesz
örömötökre meghallanotok?
Elmondom. Épp mert nékem is keserves.

Álltatok, égve az Úr igazától;
állt szemközt épp oly tűzzel teli tábor;
aztán dönteni kezdett ezredegszer
az ész helyett a fegyver
s a láng.
Hogy várja örök üdv a lelket:
rángtak milliószám kínban a testek
csatamezőn, bitófán, vérpadon,
karón, keréken, meg a fájdalom-
szerzés új mestergépein; növesztett
egymással szemben erdőnyi keresztet

Jézus példája, végig Európán;
égték, hogy égjen itt a kép s a „bálvány”,
ott a „csalárd könyv” — városok és falvak,
hol újra emberhúst faltak a félvad
zsoldosok, eladdig, míg tűz a tűzzel,
nem állt egymással szemben bűn a bűnnel,
eladdig, míg nem jött — a győzelem?
Az idő. Okosan, türelmesen
s némi humorral.

A kétféle had
és hit várai szemközt állanak
ma is, az én hazámban is: a zordon
fehér-falú s arany-cifrázta templom
vén tornyai még ágyúként vitáznak
minden beharangozáskor, vasárnap
papjaik bent még ősimód dörögnek,
de kijövet az utcán átköszönnek,
s ujjon mutatják, hogy hány órákor
s kinél lesz ferbli-kör vagy harcsa-tor
s egy kis ital.

Szép. Magam is helyeslem;
ha pap vagyok, magam is így cselekszem:
„értsük meg egymást!”

De nem volt nagy ár
mégis a harmincévi döghalál,
d’Aubigné dühe, Coligny halála,
Szent Bertalan bosszútlan éjszakája,
fél Németország, a kettétörött
Európa, s hogy itt volt a török
százötven évig és a mi hazánk... —
Ez lett a „győzelem”! Ezt küldte ránk
Isten azzal, hogy „napként kimutatta”:
nem ÉRTE folyt a harc, hanem MIATTA;
ilyen volt, mit díjul szánt a jövő:
— mert volt-e vajon győztes, kit nem ő
rendelt ELEVE győzni?

Győztetek.

Maga a Sátán győzött veletek!
Balekok voltatok, mind! Hátra arc!
Nincs jogotok egy lépés sem előre.
Törődjete be kőbe és időbe.
Elveszett — eleve! — a harc!

— mondtam keményen, mint aki magára
támad először is az igazával;

majd:

Megbuktatok! A haddal simára
törölt kontinens — e fekete tábla —
közepére mi íratott eredmény?
Egy betű, egy már tréfának sem új
buta betű s az is csak magyarul:
mért több a KERESZTYÉN, mint a KERESZTÉNY?
Értelmet annyi millió halott
véréből ennyit párolhattatok,
midőn — feledve, kinek mi a dolga —
karddal csaptatok ti is a Csomóba:
a Föladatba, mely épp a kötés

kibogozásával szép és merész.
Ez az „eredmény”!

És ha — ez se volna?!
— kondult bennem is, ahogy várható volt,
a túlsó torony az innen valóra
(és attól fogva mind a kettő bongott)
s kelt ezredszer is — alig finomodva —
bennem a két ősz ádáz szó-birokra:
a mindig úrhitű tolnai pásztor
s a csupa dac sárréti prédikátor.

Mert mi szorította kézbe a fegyvert?
Nem a Rossz ellen támadt, aki felkelt?
S ha annyi sem lett volna harc? Ha szóltan
„hal el a hit” a „római mocsokban”?
Ha arra tart eszme s világ, amerre
a „tiarás templom-kufár” vezette,
ha nincs, ki a bűnnek ellenszegül
s — ha úgy fordul, hát reménytelenül,
de csak annál szebb önfeláldozásképp —
odavágja, hogy „nem tehettem másképp!”,
ma hol vagyunk?! Akkor tán elmarad
a kín, a vér, akkor nincs áldozat,
nincs — inkvizíció?!

Ha — bár „hiába” —
Gusztáv Adolf nem ül harci lovára,
s jobbágyiga helyett nem vágynak inkább
fegyvert ölteni a toulouse-i tiszták,
valdeusok, husziták, Bocskay
írás-imát se tudó hajdúi,
hiszed, hogy lett volna béke, olyan bár,
amilyet az imént lemosolyogtál?
Hiszed, hogy volna olyan-amilyen
Magyarság, ha nincs — Kálvin?

Nem hiszem.

Vagy mást mondok: szobádban volna villany,
ha nem lép Giordano Bruno a tűzbe?
Hol kezdődött, hogy atomerő is van,
s holnap rakétán repülsz ki az űrbe?
Övék az érdem, kiket sem a máglya
nem riaszthatott vissza, sem a gálya —
sem harcaik bukása,
a léptenként fölmeredő „hiába”!
Látták, vagy nem a céljuk,
azt jól látták, hogy nincs visszafelé út;
a múlt, ahogy füst-vetve összeomlott,
úgy lökte őket, mint löpor az ólmot:
előre! és ők vállalták e sorsot —
Mondd hát velem, hogy dicsőség reájuk!

Álltam némán, hírhozó katonájuk,
már azt forgatva, hogy én mit kapok,
nem is őtőlük magyarázatot:

a TETTEKTŐL, melyek — akár a gyermek —
magukért csak felnőttországban felelnek.

Végül, ezt mondtam önvigasztalásképp:
volt bárkié a szándék,
maga az Isten se tudhatta másképp.

1946